

Ткачов І. В.,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник кафедри боротьби з тероризмом
Національної академії Служби безпеки України

Варенья Н. М.,
аспірант кафедри боротьби з тероризмом
Національної академії Служби безпеки України

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПІДХОДІВ ДО ВИОКРЕМЛЕННЯ ТА ПОРЯДКУ КЛАСИФІКАЦІЇ ЗАГРОЗ ТЕРОРИСТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

CONCERNING THE DEFINITION OF APPROACHES TO THE SELECTION AND CLASSIFICATION OF THREATS OF TERRORIST NATURE

Статтю присвячено представленню змістовної частини загроз терористичного характеру. У статті досліджено теоретичні та практичні аспекти виявлення загроз тероризму та визначено алгоритм поведінки мирного населення під час існування реальної небезпеки для життя здоров'я.

Ключові слова: тероризм, загрози терористичного характеру, терористичний акт, алгоритм дій під час терористичного акту, антитерористична безпека.

Статья посвящена представлению содержательной части угроз террористического характера. В статье исследованы теоретические и практические аспекты выявления угроз терроризма и определен алгоритм поведения мирного населения во время существования реальной опасности для жизни здоровья.

Ключевые слова: терроризм, угрозы террористического характера, террористический акт, алгоритм действий во время террористического акта, антитеррористическая безопасность.

Statte is attributed to the zmistvo part of the zagroz teroristichno character. In the articles, the theoretical and practical aspects of terrorism and the algorithm of the peaceful population are observed in reality, which is not enough for a healthy life.

Key words: terrorism, overloading a terrorist character, a terrorist act, an algorithm for the first time of a terrorist act, counter-terrorist security.

Постановка проблеми. Тероризм вважається однією з наднебезпечних загроз суспільства. Акти тероризму набувають усеохоплюючого характеру та діапазону враження. Тероризм задля досягнення злочинних цілей використовує досягнення науки і техніки, що збільшує масштаби нищівного впливу на життя людей, майно, об'єкти економіки та навколишнє природне середовище. Своєчасне виявлення та ліквідація загроз терористичного характеру сприятимуть мінімізації несприятливих наслідків для населення та довкілля.

Аналіз останніх досліджень. Характерні ознаки явища тероризму та теророгенні прояви досліджувались вітчизняними та зарубіжними науковцями, зокрема В. Ємельяною, О. Князевою, А. Новиковою, В. Антипенко, М. Гуцало, Ю. Антоняном, І. Яковенком, В. Зеленецьким, Ю. Марченко, В. Лунєєвою, В. Кубальським та ін. Проте питання виявлення формальної системи терористичних ризиків виокремлено не було, як і не було проведено вузькоспеціальних досліджень ризиків тероризму крізь призму сучасного етапу розвитку цього феномена в Україні.

Виклад основного матеріалу. Раніше Україна не розглядалася як об'єкт терористичної активності. Тому в наукових працях говорилося лише про реальні та потенційні чинники загроз тероризму.

Тероризм (від латинського *terror* – страх, залякування) – це форма політичного екстремізму, застосу-

вання найжорсткіших методів насилля, включаючи фізичне знищення людей для досягнення певних цілей.

Законодавче визначення терористичного акту міститься в Кримінальному кодексі України, де встановлено, що терористичний акт, тобто застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, а також із метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій із тією ж метою [7].

Зовсім нещодавно українські громадяни гинули під час здійснення терористичних актів на території інших країн, зокрема під час урегулювання ситуації в Іраку, Палестині, Афганістані, на Північному Кавказі Російської Федерації, вирішення збройного конфлікту між Ізраїлем та ліванською «Хезболла» та ін.

Уважалося, що для України існував мінімальний ризик виникнення тероризму, оскільки об'єктивних причин його поширення у нашій країні не було.

Збройна агресія Російської Федерації на Сході України розпочалася в лютому 2014 року та триває досі [2, с. 28]. Протягом конфлікту на Донбасі Україна неодноразово зверталася щодо необхідності визнання «ЛНР» та «ДНР» терористичними організаціями – до ООН, Європарламенту та ПАРС, проте жодного разу не отримала бажаного результату. У зв'язку з рапто-вим незаконним вторгненням постало питання виявлення та ліквідації загроз терористичного характеру, оскільки бойові та небойові втрати, за даними ООН, починаючи з 2014 року сягають близько 5 тисяч осіб, при цьому лівова частка смертей під час проведення антитерористичної операції припадає на 2015 рік.

Стає очевидним, що нагальним питанням є розроблення дієвих та рішучих заходів, які сприятимуть ефективному запобіганню тероризму в Україні. Сучасна державна політика України спрямована на застосування політичних, організаційно-правових, інженерно-інформаційних, соціальних, розвідувальних та контррозвідувальних, оперативно-розшукових, режимних, фінансових та інших заходів, які впроваджуються органами державної влади та місцевого самоврядування з факультативним залученням громадських організацій.

В. Ліпкан виокремлює такі характерні ознаки тероризму:

1) тероризм є однією з форм організованого насильства;

2) при тероризмі здійснюється примус більш широкої соціальної групи, ніж безпосередні жертви насильства;

3) формування цілей здебільшого не пов'язано з конкретними проявами насильства, тобто між жертвою та метою, на яку спрямовують свої дії терористи, немає прямого зв'язку;

4) тактична мета тероризму полягає в тому, щоб привернути увагу до проблеми, стратегічна – досягти певних соціальних змін;

5) акти тероризму самі по собі становлять традиційні форми загальнокримінальних злочинів;

6) тероризм паралізує протидію з боку громадськості;

7) знаряддям впливу тероризму є психологічний шок, який супроводжується усвідомленням того, що будь-хто може стати жертвою незалежно від того, до якої верстви суспільства він належить;

8) будь-які правила чи закони не визнаються – жертвами терористичних актів можуть бути як дорослі чоловіки, так і жінки та діти;

9) розрахунок робиться на ефект раптовості, неочікуваності та несподіваності;

10) публічність виступає як основна ознака тероризму;

11) демонстративність актів тероризму – бажання справити враження на широкий загал;

12) тероризм припускає «політичне вимагання», тому він не пов'язаний із стихійними повстаннями та виступами населення;

13) тероризм вимагає негайного задоволення висунутих вимог, інакше він вдається до реалізації погрозу та ескалації насильства;

14) може бути використаний організаціями будь-якого спрямування;

15) практично завжди бере на себе відповідальність за вчинені акти насильства, оскільки вони є засобом досягнення мети, а не самоціллю;

16) становить антитезу політичному вбивству. Йому притаманна індиферентність щодо жертв, на противагу селективності при політичному вбивстві;

17) розрив між безпосередньою жертвою насильства та групою, яка становить об'єкт впливу, мету насильства [8, с. 67].

Аналізуючи досліджені матеріали, можна виділити такі загрози терористичного характеру:

– терористичні акти, спрямовані на захоплення та порушення функціональності об'єктів органів державної влади, державних та громадських фігур, політичних партій і громадських організацій, потужних економічних об'єктів (заводи, фабрики, шахти);

– терористичні акти в громадських місцях із високим накопиченням мирного населення, проведення масових культурних та політичних заходів, у житловому масиві, на об'єктах транспортного сполучення всіх видів;

– диверсійно-терористичні акти стосовно потенційно небезпечних об'єктів;

– пошкодження та знищення життєзабезпечувальних об'єктів та об'єктів інфраструктури;

– порушення роботи державної системи управління, систем управління залізничним та повітряним транспортом, ліній електропостачання, засобів стільникового зв'язку, комп'ютерних мереж;

– хімічна і радіоактивна атака у місцях із масовим скупченням людей;

– зараження систем водопостачання, продуктів харчування;

– штучне розповсюдження збудників інфекційних хвороб.

Терористична діяльність є кримінально караним діянням, яке піддається впливу апарату державного примусу. Проте покарання слідує за вчиненням злочину. Держава зацікавлена в недопущенні терористичного акту з метою уникнення негативних наслідків для суспільства.

І. Рижов і Б. Леонов виділяють такі напрями реалізації державної політики у сфері профілактики терористичної діяльності: а) формування принципів, форм та методів профілактики тероризму; б) визначення цілей і завдань процесу профілактики тероризму, що може бути представлений ланцюгом взаємозумовлювальних дій: моніторинг; визначення значених чинників; ситуаційне моделювання; аналіз потенційних наслідків впливу чинників; синтез коригувального впливу; корекція алгоритму соціального управління; позиціонування та стратегічне планування боротьби з тероризмом; нейтралізація негативних чинників в) уточнення кола суб'єктів профілактики тероризму та компетентності; г) визначення завдань і порядку проведення моніторингу тероризму; ґ) визначення та порядок проведення профілактичних заходів; д) уведення нових термінів і понять, які не визначені чинним законодавством

у сфері боротьби з тероризмом; ж) залучення громадськості до боротьби з тероризмом; з) запровадження заходів щодо позиціонування стратегій боротьби з тероризмом [12, с. 669].

Держава ставить за мету превенцію проявів терористичного акту, а також зменшення не тільки людських втрат, а й пошкодження чи знищення майна шляхом інформування та практичної підготовки населення, оскільки під час терористичного акту руйнуються споруди та комунікації.

Засаду пріоритету превентивних заходів закріплено статтею 3 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», в преамбулі якого зазначено, що цей Закон має на меті захист особи, держави і суспільства від тероризму, виявлення та усунення причин і умов, які його породжують, визначає правові та організаційні основи боротьби з цим небезпечним явищем, повноваження і обов'язки органів виконавчої влади, об'єднань громадян і організацій, посадових осіб та окремих громадян у цій сфері, порядок координації діяльності, гарантії правового і соціального захисту громадян у зв'язку з участю у боротьбі з тероризмом [11].

Професор С. Телешун серед причин можливого виникнення тероризму в Україні визначав політичну нестабільність; існування конфліктів у релігійному середовищі; міжкланові конфлікти; міжетнічні та міжпрофесійні конфлікти в окремих регіонах України, спрямовані на дискримінацію окремих етнічних груп, відстоювання прав етнічних меншин із боку радикальних представників і латентне втручання в ці конфлікти третіх країн, а також спробу змінити території компактного проживання деяких етнічних груп; незахищеність інформаційного простору України тощо [9, с. 167–169].

Саме низький рівень правової та політичної культур, дискримінаційні впливи на мовне питання, втручання у медіа-інформаційну сферу України могли створити підґрунтя для виникнення терористичної загрози в Україні.

На нашу думку, система державного управління має усвідомлювати, що не тільки антитерористична діяльність спеціальних суб'єктів боротьби з тероризмом є рушійною силою, складником державної політики у цій сфері, яка мусить мати всеосяжний характер і комплексно вирішуватись на принципах системної протидії. Вона має передбачати не лише низку організаційно-адміністративних та спеціальних заходів, а й превентивну, профілактичну діяльність, що потребує урегулювання широкого спектру проблем (від знищення бідності та забезпечення прав і свобод людини і громадянина до виховання політичної та правової культури населення).

Також ми цілком погоджуємося з твердженням А. Долгової, що тероризм – це не тільки правова, а й політична проблема, в основі якої лежать досі не вирішені питання економічного, національного, соціального та іншого характеру [4, с. 117].

При цьому необхідно проаналізувати ймовірність настання терористичної загрози шляхом попереднього вивчення причин та передумов, які їх спонукають.

Під час оцінки ризиків, пов'язаних із загрозами природного, техногенного та соціально-політичного (зокрема терористичного) характеру виявляється, що найбільш складним завданням є оцінка саме терористичних ризиків, що зумовлено самою природою інформації та даних, які використовуються при цьому. У сучасних умовах, що характеризуються тенденцією до наростання загроз тероризму на тлі глобальних кризових процесів у фінансово-економічній сфері, актуальність проблеми оцінки терористичних ризиків для критичної інфраструктури загострилася ще більше, адже без оцінки ризиків не можливе ефективне зниження [10, с. 135].

У зв'язку з актуальністю проблеми викликів і потенційних загроз, спричинених міжнародним тероризмом, що викликано терористичною діяльністю злочинних угруповань на тимчасово невідконтрольній території та прилеглих до неї областях України, постає питання про впровадження практичних рекомендацій про правила поведінки під час загрози терористичного акту для цивільного населення.

На рівні підзаконних нормативно-правових заходів упроваджується державна політика із запобігання та протидії тероризму. Такі заходи впроваджені в Листі МОН України від 25.07.2014 №1/9-372 «Про проведення заходів щодо протидії тероризму», «Методичних рекомендацій щодо дій населення в разі отримання інформації про загрозу вчинення терористичного акту або виявлення підозрілих предметів, що можуть бути використані для вчинення та в умовах терористичного акту», затверджених наказом МНС України від 02.02.2012 № 222, «Методичних рекомендацій щодо формування негативного ставлення суспільства до будь-яких форм і проявів тероризму та екстремізму» МОН №1/9-609 від 11 серпня 2011 року, Наказі МНС від 18.12.2009 № 860 «Рекомендації щодо дій населення у разі загрози та виникнення вибуху, зокрема тих, що виникли внаслідок терористичної діяльності» та інших.

Зважаючи на вищевикладене, можна виявити такий алгоритм превентивних заходів під час загрози можливого терористичного акту для мінімізації його наслідків:

- не можна торкатись безхазяйних пакетів, сумок чи коробок під час перебування в людяному місці чи міському транспорті. Про таку знахідку необхідно негайно повідомити співробітника поліції;
- слід уникати проявів незадоволення у присутності терористів (різкі рухи, крики, стогін);
- під час застосування терористами зброї необхідно розміститися подалі від вікон, скляних дверей, проходів, сходів та лягти на живіт, при цьому захищати голову руками;
- за умов виявлення поранення, щоб зменшити крововтрату слід як можна менше рухатись;
- під час вибуху необхідно спробувати ліквідувати пожежу та надати першу допомогу постраждалим, при цьому не розповсюджуючи паніки.
- треба уважно роздивитися характерні риси підозрілих людей і повідомити про них співробітникам поліції.

Із метою уникнення жертв та втрат цінного майна на випадок терористичного акту родина має розробити план евакуації та поведінки. Необхідно довести його до кожного члена сім'ї. Кожен член родини має брати участь у формуванні такого плану, щоб обговорити усі можливі варіанти та бути обізнаним про напрямки дій.

Першим завданням кожного члена сім'ї є вивчення номерів телефонів та адрес проживання своїх близьких родичів (тітки, дядька, діда, баби та ін.). Дітям також необхідно знати дорогу до їх місця проживання. Документи, гроші та найнеобхідніші речі мають знаходитись у доступному та відомому всім членам родини місці. У Сполучених Штатах Америки на випадок буревію, землетрусу чи іншого стихійного лиха у кожній сім'ї при виході з помешкання знаходиться коробка з речами першої необхідності. При раптовій загрози життю чи здоров'ю родина покидає оселю з усіма необхідними речами та документами, не витрачаючи часу на пошук. Зважаючи на напружену ситуацію, яка склалася у східному регіоні країни, такий закордонний досвід може стати в нагоді.

Висновки. Підсумовуючи викладене, хочемо наголосити, що основними теророгенними загроза-

ми є терористичні акти, спрямовані на захоплення та порушення функціональності об'єктів органів державної влади, державних та громадських фігур, політичних партій і громадських організацій, потужних економічних об'єктів, вчинені в громадських місцях із будь-якою кількістю людей та на об'єктах транспортного зв'язку всіх видів. До цього переліку також входять диверсійно-терористичні акти на потенційно небезпечні об'єкти, пошкодження чи знищення життєзабезпечувальних об'єктів та об'єктів інфраструктури, порушення роботи державної системи управління, систем управління залізничним та повітряним транспортом, ліній електропостачання, засобів зв'язку, комп'ютерних мереж, хімічна і радіоактивна атака у місцях із масовим скупченням людей, зараження систем водопостачання, продуктів харчування та штучне розповсюдження збудників інфекційних хвороб. Складність правового регулювання боротьби з названими загрозою полягає у тому, що сучасний тероризм має велику різноманітність мотивів та засобів впливу. Тому розширюється перелік загроз терористичного характеру, які потребують фундаментального вивчення та системного аналізу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Василенко В.И. Терроризм как социально-политический феномен. Монография / Общ. ред. А.А. Прохожев. Москва: Изд-во РАГС. 2002. 220 с.
2. Василенко В.А. Російсько-українська війна 2014 року: причини, перебіг та політико-правові оцінки. Український тиждень, 2014. № 42. С. 28–42.
3. Дикаев С.У. Террор, терроризм и преступления террористического характера. Санкт-Петербург: Изд-во Р.Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. 464 с.
4. Долгова А.И. Глобализация терроризма и проблемы борьбы с ним. Международный терроризм: истоки и противодействие: материалы международной научно-практической конференции, 18–19 апреля 2001 г.: Сб. статей. Санкт-Петербург: Секретариат Совета Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ, 2001. С. 116–123.
5. Дроздов О. Ставлення студентської молоді до тероризму. Соціальна психологія. 2004. № 1. С. 91–100.
6. Ємельянов В.П. Проблеми застосування антитерористичного законодавства України і шляхи його вдосконалення. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія та практика). 2007. № 15. URL: http://www.nbu.gov.ua/Portal/soc_gum/bozk/2007/15text/g1511.htm.
7. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III / URL: <http://zakon.rada.gov.ua/>.
8. Ліпкан В.А. Тероризм: юридична дефініція та зміст. // Тероризм і боротьба з ним. Президенту України, ВРУ, Уряду України, органам центр. і місцев. виконав. влади.; Аналіт. розробки, пропоз. наук. і практ. працівників: Міжвід. наук. зб. за ред. А.І.Комарової, Ю.В.Землянського, В.О.Євдокимова та ін. К.: НДІ «Проблем людини», 2000. Т. 19(1). 610 с.
9. Ліпкан В.А., Никифорчук Д.Й., Руденко М.М. Боротьба з тероризмом. Київ: «Знання України», 2002. С. 253.
10. Павлов Д. Організаційно-правові засади забезпечення техногенної безпеки в умовах зростання терористичної загрози. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика), 2014, № 2. С. 133–136.
11. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20 берез. 2003 р. № 638-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/638-15>.
12. Рижов І.М. Профілактично-правові підходи запобігання тероризму / І. М. Рижов, Б. Д. Леонов. Інформація і право. 2013. № 1 (7). С. 158–162.
13. Телешун С. Сучасний тероризм: українські реалії. Політичний менеджмент. 2005. № 1 (10). С. 163–169.
14. Фурашев В.М., Джердж С.Ф. Національна безпека України: шляхи забезпечення, роль і місце суспільства. Євроатлантичний курс. Київ: «Синopsis», 2009. 176 с.